

tarza produkcyjnego przeliczonego na sztuki duże z drugiej, była zbliżona, dzięki czemu udział obu grup inwentarza w pogłowie wyrażony w sztukach dużych nie uległ większym zmianom.

VIII. DYNAMIKA MASY TOWAROWEJ I TOWAROWOŚCI PRODUKCJI ROLNICZEJ

Ogólne tendencje zmian produkcji towarowej w latach 1956—1961

Tabela 33

Dynamika produkcji towarowej^a w latach 1955—1961

(Całe rolnictwo — r. 1955 = 100)

Wyszczególnienie	L a t a						Przeciętny roczny przyrost w 1956—1960
	1956	1957	1958	1959	1960	1961	
Produkcja towarowa ogółem							
A	103,9	110,2	120,7	118,1	125,5	144,5	x
B	103,9	106,0	109,5	97,9	106,3	115,2	4,7
Produkcja towarowa roślinna							
A	94,9	94,9	100,7	97,3	111,2	130,3	x
B	94,9	100,0	106,1	96,6	114,3	117,3	2,1
Produkcja towarowa zwierzęca							
A	110,0	120,4	134,1	132,1	135,1	154,0	x
B	110,0	109,5	111,3	98,5	102,3	114,0	6,2

A = Dynamika produkcji towarowej

B = Wskaźnik łańcuchowy produkcji towarowej

^a Według cen porównywalnych z 1956 r.

Porównanie trendów rozwojowych produkcji globalnej i towarowej za lata 1956—1961 wykazuje, że produkcja towarowa wzrastała w analizowanym okresie szybciej niż produkcja globalna rolnictwa, tym samym

Tabela 34

Towarowość produkcji rolniczej w latach 1956—1961

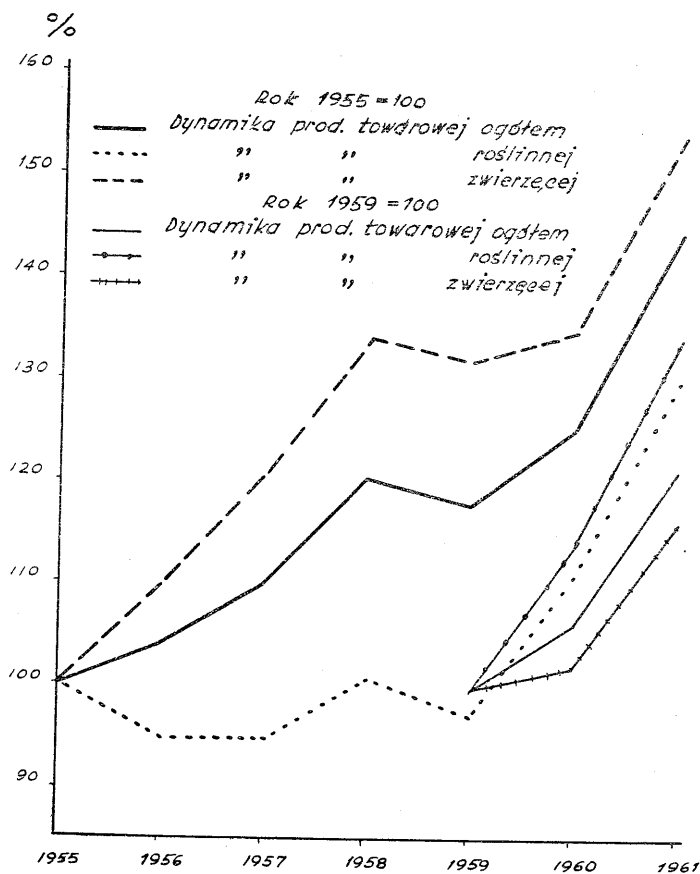
(Całe rolnictwo)

Lata	Towarowość wyrażona w stosunku do produkcji:					
	globalnej:			gotowej:		
	ogółem	roślinnej	zwierzęcej	ogółem	roślinnej	zwierzęcej
1956	31,3	19,0	49,9	59,9	58,8	60,5
1957	31,9	18,7	50,8	60,4	58,3	61,6
1958	33,9	19,4	54,2	63,2	59,5	65,2
1959	33,5	19,0	53,5	63,0	59,8	64,7
1960	33,8	20,1	54,8	65,1	64,0	65,7
1961	35,1	21,0	56,3	64,0	61,1	65,7

Udział przyrostu produkcji^a towarowej i nietowarowej
w przyroście produkcji globalnej w latach 1956—1961
(Całe rolnictwo)

Wyszczególnienie	1956	1957	1958	1959	1960	1961
Przyrost produkcji:						
globalnej ogółem	100,0	100,0	100,0	—100,0	100,0	100,0
towarowej ogółem	17,1	45,8	101,7	— 77,6	38,9	47,0
nietowarowej ogółem	82,9	54,2	— 1,7	— 22,4	61,1	53,0
roślinnej	100,0	100,0	100,0	—100,0	100,0	100,0
towarowej roślinnej	— 13,8	0,0	54,9	— 46,3	34,3	28,3
nietowarowej roślinnej	113,8	100,0	45,1	— 53,7	65,7	71,7
zwierzęcej	100,0	100,0	100,0	—100,0	100,0	100,0
towarowej zwierzęcej	75,4	62,9	134,3	—337,9	65,9	84,7
nietowarowej zwierzęcej	24,6	37,1	— 34,3	+237,9	34,1	15,3

^a Według cen porównywalnych z 1956 r.

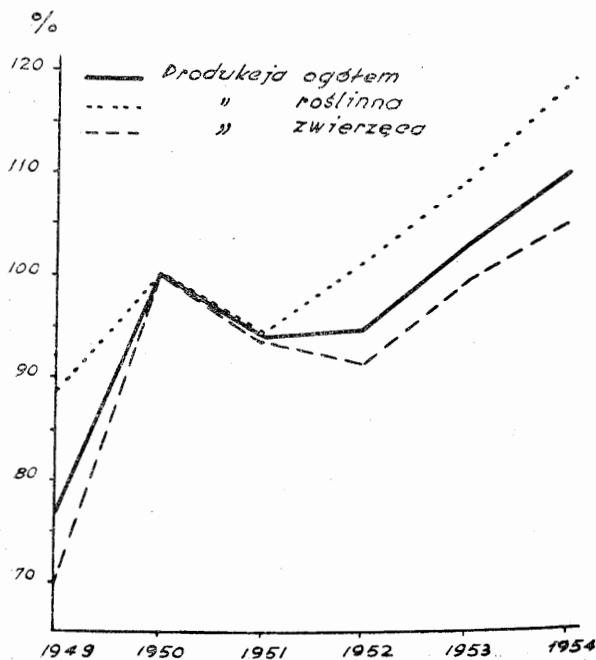
Wykres 21. Dynamika produkcji towarowej w cenach porównywalnych (Polska — całe rolnictwo w latach 1955—1961)

wzrastała oczywiście towarowość produkcji rolnej. Postępujący wzrost ogólnej masy towarowej (średnioroczny wskaźnik wzrostu w 5-leciu wyniósł 4,7%) był w głównej mierze wynikiem szybkiego wzrostu towarowej produkcji zwierzęcej. Wyrazem tego jest postępujący w tym okresie ogólny wzrost towarowości produkcji zwierzęcej przy stagnacji w zasadzie towarowości produkcji roślinnej.

Średnioroczne tempo przyrostu produkcji towarowej zwierzęcej było też prawie 3-krotnie wyższe niż produkcji towarowej roślinnej, natomiast analogiczne wskaźniki dla obu części produkcji globalnej wykazują zbliżone w zasadzie tempo przyrostu. Oznacza to, że większa część przyrostów w produkcji roślinnej miała w analizowanym okresie charakter nietowarowy, tj. pozostawała w rolnictwie. Ilustrujemy powyższą ocenę rozdysponowania produkcji rolniczej na część towarową i nietowarową.

Wynika z niej, że dominująca część przyrostu produkcji roślinnej przeznaczana była w okresie lat 1956—1961 na dalsze przetwórstwo. Rozdysponowanie zaś produkcji zwierzęcej kształtuje się odwrotnie: przyrosty produkcji zwierzęcej składały się w dominującej części na wzrost masy towarowej. Ogólne przyrosty produkcji w poszczególnych latach przeznaczane były głównie na wewnętrzne potrzeby gospodarstw, a zbyt obejmował mniejszą część rocznego przyrostu produkcji. W okresie spadku produkcji (1959 r.) kurczyła się w silniejszym stopniu podaż towarowa niż wewnętrzne zasoby. Wyrazem tego był znacznie szybszy wzrost masy towarowej produktów zwierzęcych niż roślinnych w okresie 1955—1959, co ilustruje wykres 21.

Odnotować należy charakterystyczną zmianę jaka wystąpiła w tym zakresie w okresie ostatniej 5-latki w stosunku do sposobu rozdyspono-

Wykres 22. Dynamika produkcji towarowej w cenach porównywalnych (Polska — całe rolnictwo w latach 1949—1954)

wania przyrostów produkcji rolniczej w okresie planu 6-letniego. Wykres 22 obrazuje przebieg dynamiki roślinnej i zwierzęcej części produkcji towarowej w okresie planu 6-letniego.

Wzajemne położenie krzywych produkcji towarowej roślinnej i zwierzęcej jest tu odwrócone: krzywa produkcji roślinnej przebiega wyżej, krzywa zaś produkcji zwierzęcej niżej. Oznacza to, że w okresie planu 6-letniego wzrost produkcji towarowej obejmował przede wszystkim produkcję roślinną, w słabszym stopniu produkcję zwierzęcą, spadek zaś był głębszy w produkcji zwierzęcej niż w roślinnej.

Naszym zdaniem, powyższe wykresy ujawniają jedną z zasadniczych różnic warunków rozwojowych rolnictwa w obu analizowanych okresach: w okresie planu 6-letniego polityka gospodarcza oddziaływała na rolnictwo w kierunku zwiększenia masy towarowej produktów roślinnych, w szczególności za pośrednictwem wysokich norm obowiązkowych dostaw zbóż. W konsekwencji osiągała nieodpowiedni wzrost podaży produktów zwierzęcych. Natomiast po 1956 r., gdy zmniejszony został rozmiar dostaw obowiązkowych zbóż, a tym samym produkcja towarowa zboża, automatycznie niejako przyspieszony został wzrost towarowej produkcji zwierzęcej. Jest to w naszym przekonaniu najbardziej przekonujący i plastyczny dowód słuszności zmian dokonanych, na omawianym odcinku, przez nową politykę rolną.

Liczby pokazują, że redukcja dostaw obowiązkowych zbóż, której towarzyszył wzmożony import zbóż w latach 1956 i 1957 w sposób bezpośredni i radykalny zmieniła rozdysponowanie produkcji w gospodarstwach rolnych, a zatem wielkość i strukturę masy towarowej. W 1956 r. nastąpił spadek produkcji towarowej roślinnej o 5%. W 1957 r. utrzymał się obniżony poziom mimo poważnego wzrostu produkcji roślinnej.

Dane tab. 36 potwierdzają, że spadek produkcji towarowej roślinnej w pierwszych latach planu 5-letniego — to przede wszystkim silny spadek podaży rynkowej zbóż. Ujawniają one ponadto, że jednoczesny wzrost podaży roślin przemysłowych i ziemniaków (w stosunku do wyjątkowo niskiego poziomu 1955 r. wywołanego klęskowym nieurodzajem ziemniaków) łagodził tempo spadku ogólnej wartości masy towarowej roślinnej.

Ten sam czynnik powodował, że w ostatnich latach planu 5-letniego produkcja towarowa roślinna znów wzrastała szybciej od zwierzęcej (wykres 21). Sytuacja była jednak tym razem zupełnie odmienna od — zdawałoby się analogicznej — w okresie planu 6-letniego. Spadek produkcji towarowej zbóż wynosił w 1956 r. 14% w stosunku do roku poprzedniego, zaś w 1957 r. dalsze 9,5%, mimo że plony zbóż w tym roku były wyjątkowo pomyślne (15,0 q/ha).

Masę towarową produktów zwierzęcych (tab. 33) cechowała w całym okresie silna tendencja wzrostowa z wyjątkiem załamania w 1959 r. spowodowanego spadkiem podaży żywca wieprzowego. Szczególnie silny wzrost wystąpił w masie towarowej żywca bydłęcego i mleka. Stosunkowo słabiej wzrastała podaż żywca drobiowego.

Odrębnego wyjaśnienia wymaga sytuacja w latach 1958 i 1959. W tych dwu bowiem latach wystąpiło odmienne niż w pozostałych rozdysponowanie żywca wieprzowego. Silny wzrost podaży rynkowej żywca trzody w 1958 r. był powiązany ze zmniejszeniem o 12,3% wielkości

Tabela 36
Dynamika i tempo wzrostu produkcji towarowej (Polska — całe rolnictwo) w wyrazie naturalnym w latach 1955—1961

	Dynamika r. 1955=100						Wskaźnik łańcuchowy					
	Wyszczególnienie			Wyszczególnienie			Wyszczególnienie			Wyszczególnienie		
	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1956	1957	1958	1959	1960	1961
I. Podstawowe produkty roślinne												
1. 4 zboża	86,0	77,8	81,8	94,7	78,8	95,9	86,0	90,5	105,1	115,8	87,1	116,2
2. pszenica	88,7	98,0	97,9	105,0	90,4	118,9	88,7	110,4	99,9	107,3	86,0	131,6
3. żyto	83,3	69,6	74,5	95,2	74,8	85,5	83,3	83,7	107,0	127,7	78,6	114,4
4. jęczmień	94,5	86,5	95,4	104,0	127,7	135,8	94,5	91,5	110,2	109,1	122,8	106,3
5. owies	87,5	75,0	76,4	55,2	60,0	62,1	87,5	85,6	101,9	72,3	108,6	103,5
6. ziemniaki	107,6	112,8	113,5	123,4	124,8	146,2	107,6	104,5	100,7	108,7	101,1	117,1
II. Rośliny przemysłowe												
7. buraki cukrowe	88,2	104,6	115,7	82,0	140,8	158,7	88,2	118,6	110,6	70,9	171,8	112,6
8. oleiste	52,3	68,7	51,2	93,5	100,5	170,7	52,3	131,4	74,6	182,7	107,5	169,8
9. len ziarno	105,2	98,3	78,9	57,6	•	•	105,2	93,5	80,3	73,0	•	•
10. len słoma	113,4	95,3	72,4	54,9	•	•	113,4	84,0	76,0	75,9	•	•
11. tytoń	116,8	107,1	124,3	107,9	109,7	109,9	116,8	91,7	116,1	86,7	101,7	100,2
III. Podstawowe produkty zwierzęce												
12. żywiec wołowy	152,8	142,1	168,8	189,3	188,0	200,7	152,8	93,0	118,8	112,2	99,3	106,7
13. żywiec cielęcy	109,1	126,7	167,1	164,2	163,5	145,5	109,1	116,1	131,9	98,3	99,6	89,0
14. żywiec wieprzowy	150,1	170,0	186,9	166,4	166,5	196,1	150,1	113,3	111,1	88,1	100,1	117,7
15. żywiec drobiowy	98,6	103,6	113,4	117,9	143,4	159,9	98,6	105,1	109,4	104,0	121,6	111,5
16. mleko	130,0	147,0	165,1	173,7	177,0	181,1	130,0	113,0	112,4	105,2	101,9	102,3
17. jaja	108,7	110,3	116,4	141,9	161,8	181,9	108,7	101,5	105,5	121,9	114,0	112,4

samozaopatrzenia producentów rolnych w mięso. Nastąpiło ono w związku ze wzrostem zaopatrzenia tzw. terenów zielonych w mięso i tłuszcze zwierzęce, w wyniku czego 3-krotnie wzrosło dokupno tych produktów przez ludność wiejską¹. Ponadto wzrostowi dokupna sprzyjała korzystna relacja cen zbytu trzody do cen detalicznych mięsa i tłuszczów zwierzęcych.

Tabela 37
Wskaźnik cen kontraktacyjnych trzody mięsno-
słoninowej (strefa I) oraz cen detalicznych mięsa,
przetworów mięsnych i słoniny
(1955 r. = 100)

Lata	Wskaźnik cen		
	zbytu trzo- dy mięsno- -słonino- wej ^a	detali- cznych mięsa i przetwo- rów ^b	słoniny
1956	111	99,9	100,0
1957	113	98,5	79,4
1958	113	96,4	79,4

^a Instrukcja Ministerstwa Przemysłu Spożywczego i Skupu za lata 1955—1958.

^b Mały Rocznik Statystyczny — 1959 r., str. 98 tab. 12/98.

Odmienna sytuacja ukształtowała się w roku następnym. Spadek produkcji żywca spowodował w pierwszej kolejności zmniejszenie podaży rynkowej przez producentów. Masa nietowarowa żywca wieprzowego uległa zaś nieznacznemu tylko zmniejszeniu w stosunku do poziomu roku poprzedniego. W wyniku zmniejszonego skupu ograniczono jednak zaopatrzenie w mięso terenów zielonych. Należy przypuszczać, że wskutek ograniczenia dokupna, spożycie ludności rolniczej uległo w tym roku pewnemu zmniejszeniu, słabszemu jednak niż spożycie ludności nierolniczej. Oznacza to, że producent rolny nie wykazywał tendencji do ograniczenia własnej konsumpcji na rzecz podaży rynkowej. Zjawisko to należy najprawdopodobniej wiązać z poprawą ogólnej sytuacji ekonomicznej i dochodowej wsi, która wywołała wysoką dochodową elastyczność popytu na mięso.

Produkcja towarowa w 1961 r.

Rok 1961 kształtował się w zakresie produkcji towarowej wyjątkowo pomyślnie.

Przyrost masy towarowej w roku 1961 w stosunku do roku poprzedniego wynosił 15,2%. Jest to wskaźnik bardzo wysoki, zwłaszcza jeśli się zważy, że w roku poprzednim wskaźnik ten był również wysoki

¹ Rocznik Statystyczny 1959, s. 88, tab. 5(99).

(6,3%), wyższy od przeciętnego tempa rocznego przyrostu dla 5-latki (4,7%).

Charakterystyczny dla wzrostu masy towarowej w 1961 r. był jednocześnie silny wzrost zarówno części roślinnej jak i zwierzęcej. Druga cecha charakterystyczna przejawiała się w tym, że silny przyrost produkcji towarowej roślinnej (wskaźnik 17,3%) nastąpił po silnym również jej wzroście w 1960 r. (wskaźnik 14,3%), przy przeciętnym rocznym przyroście w całym 5-leciu wynoszącym 2,1%. Należy jednak odnotować, że wysokie przyrosty w produkcji towarowej roślinnej w ostatnich dwóch latach zawierały w sobie różne tendencje wzrostu poszczególnych produktów roślinnych. I tak, na silny wzrost masy towarowej produktów roślinnych w roku 1961 złożył się wzrost podaży zarówno zbóż, zwłaszcza pszenicy (wskaźnik wzrostu 31,6%) oraz żyta (wskaźnik 14,4%) i ziemniaków (wskaźnik 17,1%) jak i roślin przemysłowych, a w szczególności roślin oleistych (wskaźnik 68,9%), następnie buraków cukrowych (wskaźnik 12,6%). Natomiast wzrost produkcji towarowej roślinnej w roku 1960 był w głównej mierze wynikiem wzrostu produkcji roślin przemysłowych, zwłaszcza buraków cukrowych (72%), oraz owoców, przy dość silnym spadku podaży rynkowej zbóż (—13%) w stosunku do roku poprzedniego.

Wzrost podaży produktów zwierzęcych w roku 1961 — to w decydującej mierze wzrost podaży żywca wieprzowego (wskaźnik wzrostu 17,7%), żywca drobiowego (11,5%) oraz jaj (12,4%). W przypadku żywca wieprzowego rok 1961 był rokiem wstępującej fazy cyklicznego falowania podaży następującej po fazie silnego spadku w latach 1959/1960.

Wzrost masy towarowej drobiu i jaj w roku 1961 był dalszą kontynuacją systematycznego wzrostu masy towarowej na przestrzeni ostatnich lat.

W odniesieniu do masy towarowej mleka rok 1961 znajdował się na fali dalszego wzrostu, jednakże o zwolnionym tempie, w stosunku do wysokiego tempa przyrostu w pierwszych latach okresu planu 5-letniego.

Wśród produktów zwierzęcych spadek masy towarowej w roku 1961 wykazywał jedynie żywiec cielęcy (wskaźnik spadku —11%). Należy zauważyć, że aczkolwiek masa towarowa żywca cielęcego poważnie wzrosła w latach planu 5-letniego (ok. 150%), niemniej od roku 1959 trwała stała tendencja spadkowa, szczególnie silna w 1961 r. Była ona prawdopodobnie wyrazem nastawienia na rozwój bydła i przejście do odchowu bukatów.

Produkcja towarowa według form podaży

W analizowanym okresie nastąpiło, mimo poważnych ograniczeń obowiązkowych dostaw, dalsze umocnienie roli państwowego skupu na rynku.

Skup państwowy objął w 1961 r. przeszło 83% masy towarowej rolnictwa, wobec 78% u progu pierwszej 5-latki. Tym samym zasięg rynku chłopskiego ulegał w tych latach systematycznemu kurczeniu.

Odnotować natomiast należy swoistą specyfikę zmian struktury masy towarowej na wolnym rynku. Wyraża się ona we wzroście roli zbóż i spadku obrotów produktami zwierzęcymi na wolnym rynku. Zjawisko to świadczy o absolutnym kurczeniu się roli i zasięgu wolnego rynku w latach nowej polityki rolnej. Wzrost podaży zbóż na wolnym rynku był

Udział skupu państwowego oraz sprzedaży wolnorynkowej w produkcji towarowej^a
(Całe rolnictwo)

Wyszczególnienie	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961
Produkcja towarowa							
ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Skup państwowy	77,5	77,5	78,8	81,9	81,6	81,0	83,1
Wolny rynek	22,5	22,5	21,2	18,1	18,4	19,0	16,9
Produkcja towarowa							
roślinna	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Skup państwowy	87,2	84,1	81,9	81,8	83,2	81,5	83,9
Wolny rynek	12,8	15,9	18,1	18,2	16,8	18,5	16,1
Produkcja towarowa							
zwierzęca	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Skup państwowy	71,1	73,7	77,1	82,0	80,9	80,7	82,6
Wolny rynek	28,9	26,3	22,9	18,0	19,1	19,3	17,4

^a Według cen porównywalnych z 1956 r.

przejawem wzmożonej wymiany między gospodarstwami chłopskimi jako rezultat zmniejszenia obowiązkowych dostaw zbóż. Jest to dodatkowy pozytywny aspekt zmian na rynku rolnym. Oznacza on przejęcie przez nieorganizowany rynek bardzo cennej dla gospodarki funkcji redystrybucji zboża chłopskiego. W ten sposób zostaje ono przesuwane z gospodarstw nadwyżkowych, niehodowlanych do gospodarstw hodowlanych, deficytowych. Przesunięcia te następują w dodatku w formie bezpośredniej, bez określonego pośrednictwa i z tym związanych kosztów aparatu handlowego. Istotnym zatem wskaźnikiem ilustrującym rolę wolnego rynku w zakresie zaopatrzenia ludności nierolniczej — to głównie jego udział w realizacji produktów zwierzęcych. Udział ten poważnie zmalał — z 29% obrotu towarowego w 1955 r. do 17% w 1961 r. Odpowiednio udział w ogólnej masie towarowej produktów zwierzęcych zrealizowanych w skupie państwowym wzrósł z 71 do 83% (tab. 38).

Kształtowanie się udziału poszczególnych form podaży w zakresie poszczególnych produktów zwierzęcych ilustruje tabela 39. Dane tej tabeli wykazują, że w przypadku żywca bydłowego i trzody zaszły w analizowanym 5-leciu wyraźne przesunięcia, wyrażające się w systematycznym kurczeniu się podaży na wolnym rynku na rzecz rynku państwowego, zarówno w sensie absolutnym, jak i względnym. Udział skupu państwowego żywca bydłowego wzrósł z 82 w 1955 r. do 93% w 1961 r. Odpowiednio udział sprzedaży na wolnym rynku zmalał z 18 do 8%. W przypadku żywca trzody analogiczne wskaźniki udziału skupu państwowego wzrosły z 78 do 90%, wolnego rynku zaś spadły z 22 do 10% w 1961 r.

Natomiast w produkcji towarowej żywca cielęcego daje się zauważyć odwrotna tendencja, mianowicie wzrost udziału wolnego rynku oraz wzrost absolutnych rozmiarów podaży żywca cielęcego na rynku prywatnym. Udział wolnego rynku wzrósł z 12% w 1955 r. do 34% w 1961 r. Zjawiska te należy, naszym zdaniem, traktować jako sygnał ostrzegawczy.

Tabela 39

Udział skupu państwowego oraz sprzedaży wolnorynkowej w produkcji towarowej w %
(produkcja towarowa = 100)

Wyszczególnienie	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961
4 zboża razem							
Skup państwowy	93,7	92,2	92,8	93,0	92,5	90,4	90,6
Wolny rynek	6,3	7,8	7,2	7,0	7,5	9,6	9,4
Pszemica							
Skup państwowy	92,1	93,0	94,7	94,4	92,6	90,1	90,9
Wolny rynek	7,9	7,0	5,3	5,6	7,4	9,9	9,1
Zyto							
Skup państwowy	95,2	94,3	94,4	93,9	94,5	91,9	93,0
Wolny rynek	4,8	5,7	5,6	6,1	5,5	8,1	7,0
Jęczmień							
Skup państwowy	96,3	90,4	94,2	98,9	88,7	92,5	89,0
Wolny rynek	3,7	9,6	5,8	1,1	11,3	7,5	11,0
Owies							
Skup państwowy	84,8	79,0	74,7	74,2	78,5	73,0	70,9
Wolny rynek	15,2	21,0	25,3	25,8	21,5	27,0	29,1
Ziemniaki							
Skup państwowy	64,1	61,4	61,2	62,0	63,2	64,6	67,7
Wolny rynek	35,9	38,6	38,8	38,0	36,8	35,4	32,3
Bydło							
Skup państwowy	81,6	77,4	80,2	85,5	88,5	92,1	92,5
Wolny rynek	18,4	22,6	19,8	14,5	11,5	7,9	7,5
Cieleta							
Skup państwowy	88,0	74,3	73,0	72,7	68,9	70,4	66,5
Wolny rynek	12,0	25,7	27,0	27,3	31,1	29,6	33,5
Trzoda chłевна							
Skup państwowy	100,0	78,0	82,1	89,6	89,4	88,7	90,2
Wolny rynek	—	22,0	17,9	10,4	10,6	11,3	9,8
Mleko							
Skup państwowy	73,7	59,9	64,2	65,1	66,1	65,3	66,1
Wolny rynek	26,3	40,1	35,8	34,9	33,9	34,7	33,9
Jaja							
Skup państwowy	78,3	72,6	72,0	74,8	74,4	74,9	76,3
Wolny rynek	21,7	27,4	28,0	25,2	25,6	25,1	23,7

Równie w mleku wystąpił pewien wzrost udziału rynku prywatnego, z 26% w 1955 r. do 34% w 1961 r. Należy jednak odnotować, że szczególnie silny wzrost sprzedaży mleka na wolnym rynku wystąpił w 1956 r., w latach zaś następnych sprzedaż ta ulegała względnemu, systematycznemu zmniejszaniu, absolutne natomiast rozmiary sprzedaży mleka na wolnym rynku wzrastały do 1960 r. włącznie. Stanowiło to przypuszczalnie jedną z przyczyn osłabienia tempa skupu państwowego mleka z gospodarki chłopskiej.

W produkcji towarowej jaj udział wolnego rynku wzrósł dość znacznie w 1956 i 1957 r. w latach następnych udział ten zmniejszył się, zwłaszcza silnie w 1961 r. i wynosił 24%.

Formy skupu państwowego

W analizowanym okresie dokonała się zasadnicza zmiana w zakresie roli poszczególnych form skupu państwowego. Wyraża się ona głównie w znacznej redukcji obowiązkowych dostaw. Obowiązkowe dostawy zbóż zmniejszone zostały z blisko 2 mln ton w 1955 r. do nieco ponad 1 mln ton w latach 1956—1960. W związku z tym zmniejszył się też w pewnym stopniu udział obowiązkowych dostaw zbóż w skupie z 84% (1955 r.) do ok. 60% w 1959 r. i 70% w 1961 r. Ten względny spadek nie był jednak duży. Przeciwdziałało mu bowiem równoczesne zmniejszenie ogólnych rozmiarów skupu zbóż. Ponadobowiązkowy skup zbóż wzrastał nieznacznie i tylko w latach 1955—1957, stabilizował się do 1959 r., a następnie znów radykalnie się zmniejszył (tab. 40).

Tak więc, pewna kompensata zmniejszenia dostaw obowiązkowych poprzez skup ponadobowiązkowy dokonała się tylko w bardzo skromnych rozmiarach i występowała wyłącznie przez krótki okres. Zjawiska te wiążą się ze znanymi i opisanymi procesami zachodzącymi w zakresie hodowli i bilansu zbóż. Obowiązkowe dostawy pozostają więc podstawową formą skupu towarowego zboża z rolnictwa, mimo absolutnego ograniczenia ich rozmiaru.

Poważny spadek udziału obowiązkowych dostaw miał miejsce w skupie trzody chlewnej, zarówno mięsno-słoninowej, jak i bekonowej z 40—50% do 20—25%. O spadku tym zdecydował jednak prawie wyłącznie wzrost ogólnej masy skupu. Absolutne bowiem rozmiary obowiązkowych dostaw — zwłaszcza trzody mięsno-słoninowej, nie tylko nie uległy — z wyjątkiem lat 1956—1958 — zmniejszeniu, lecz nawet w ostatnich dwóch latach (1960 i 1961) — w porównaniu z rokiem 1955 — wzrosły. Fakt ten wiąże się — przy braku zwyżki norm obowiązkowych dostaw żywca — ze zjawiskiem ograniczenia stosowania zamienników żywca wieprzowego, co odnosi się zwłaszcza do cieląt.

Obowiązkowe dostawy odgrywały w skupie cieląt poważną rolę. Udział ich kształtował się począwszy od 1958 r., dzięki podniesieniu cen cieląt w skupie ponadobowiązkowym, na poziomie bliskim 50%. Oznacza to jednak poważny spadek w stosunku do lat 1955—1957, kiedy dostawy obowiązkowe (jako zamienniki) były prawie wyłączną formą skupu cieląt (ok. 90%). Od 1958 r. ponadobowiązkowy skup cieląt, który poprzednio nie odgrywał prawie żadnej roli, staje się dominującą formą skupu. Jednakże wzrost absolutnego rozmiaru skupu cieląt przez państwo był hamowany przez szybszy wzrost obrotów na wolnym rynku.

Tabela 40

Udział dostaw obowiązkowych oraz sprzedaży ponadobowiązkowej w skupie państwowym w %
(gospodarka chłopska — skup państwowy = 100)

Wyszczególnienie	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961
4 zboża razem							
Dostawy obowiązkowe	84,0	67,7	58,8	60,2	59,8	64,5	69,4
Sprzedaż ponadobowiązkowa	16,0	32,3	41,2	39,8	40,2	35,5	30,6
Pszenica							
Dostawy obowiązkowe	73,9	51,6	39,7	41,6	42,6	42,9	49,6
Sprzedaż ponadobowiązkowa	26,1	48,4	60,3	58,4	57,4	57,1	50,4
Żyto							
Dostawy obowiązkowe	83,7	65,6	64,0	70,5	69,3	78,3	83,9
Sprzedaż ponadobowiązkowa	16,3	34,4	36,0	29,5	30,7	21,7	16,1
Jęczmień							
Dostawy obowiązkowe	94,3	89,5	64,6	49,2	37,1	40,2	42,2
Sprzedaż ponadobowiązkowa	5,7	10,5	35,4	50,8	62,9	59,8	57,8
Owies							
Dostawy obowiązkowe	89,4	85,5	73,3	69,4	61,2	80,0	75,6
Sprzedaż ponadobowiązkowa	10,6	14,5	26,7	30,6	38,8	20,0	24,4
Bydło							
Dostawy obowiązkowe	34,4	27,1	43,5	26,4	20,6	23,2	22,1
Sprzedaż ponadobowiązkowa	65,6	72,9	56,5	73,6	79,4	76,8	77,9
Cielęta							
Dostawy obowiązkowe	89,9	87,0	92,2	53,2	35,4	45,4	47,6
Sprzedaż ponadobowiązkowa	10,1	13,0	7,8	46,8	64,6	54,6	52,4
Trzoda mięsno-słoninowa							
Dostawy obowiązkowe	48,2	29,0	15,4	20,4	25,7	28,2	24,4
Sprzedaż ponadobowiązkowa	51,8	71,0	84,6	79,6	74,3	71,8	75,6
Trzoda bekonowa							
Dostawy obowiązkowe	41,0	33,2	22,3	26,5	24,8	26,4	20,5
Sprzedaż ponadobowiązkowa	59,0	66,8	77,7	73,5	75,2	73,6	79,5

Skup państwowy produktów rolnych według sektorów w rolnictwie

Jak łatwo zauważyć, 4 zboża i trzoda chlewna występują w roli dwóch produktów — reprezentantów wyznaczających ruch i dynamikę całej masy produkcji towarowej: zboża — roślinnej, żywiec trzody — zwierzęcej.

Dynamika skupu państwowego ważniejszych artykułów rolnych w latach 1955—1961
(rok 1955 = 100)

Wyszczególnienie	1956	1957	1958	1959	1960	1961
4 zboża razem						
Skup ogółem	84,6	77,0	81,2	93,3	79,5	92,7
Gospodarka państwowa	69,8	54,5	93,9	131,4	110,7	155,9
„ chłopska	87,8	80,9	78,4	85,2	72,7	78,8
Ziemniaki						
Skup ogółem	103,0	107,7	109,9	121,7	125,8	154,5
Gospodarka państwowa	193,8	419,8	1230,2	1722,9	2947,4	2947,9
„ chłopska	102,4	105,5	102,1	110,5	106,0	134,9
Bydło						
Skup ogółem	144,8	139,5	176,8	205,2	212,2	227,4
Gospodarka państwowa	114,3	118,0	126,1	128,6	146,9	221,2
„ chłopska	149,1	142,6	184,0	216,0	221,4	228,3
Cielęta						
Skup ogółem	92,2	105,2	138,1	128,6	130,9	109,9
Gospodarka państwowa	130,0	205,0	250,0	235,0	145,0	90,0
„ chłopska	91,1	102,5	135,0	125,7	130,5	110,5
Trzoda mięsno-słoninowa						
Skup ogółem	124,4	151,1	190,4	165,0	162,4	197,4
Gospodarka państwowa	60,0	58,7	53,3	29,9	37,7	59,3
„ chłopska	136,9	168,9	217,0	191,1	186,5	224,1
Trzoda bekonowa						
Skup ogółem	90,8	98,9	94,1	90,8	95,5	104,4
Gospodarka państwowa	101,9	87,7	70,3	60,0	68,4	84,5
„ chłopska	89,4	100,3	97,2	94,8	98,9	106,9
Mleko						
Skup ogółem	102,5	124,2	141,4	151,1	152,0	157,5
Gospodarka państwowa	105,8	118,2	130,9	157,4	169,2	188,6
„ chłopska	101,8	125,4	143,5	149,8	148,5	151,1
Jaja						
Skup ogółem	100,6	101,4	111,1	134,7	154,6	177,2
Gospodarka państwowa	113,0	108,8	83,7	57,2	80,9	113,5
„ chłopska	100,5	101,3	111,5	135,8	155,6	178,0

Tabela 42

Udział gospodarki państwowej i chłopskiej w ogólnym skupie ważniejszych produktów rolnych w latach 1955—1961
(skup ogółem = 100)

Wyszczególnienie	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961
4 zboża razem							
Gospodarka państwowa	17,9	14,8	13,8	20,8	25,2	25,0	30,2
„ chłopska	82,1	85,2	86,2	79,2	74,8	75,0	69,8
Ziemniaki							
Gospodarka państwowa	0,7	1,3	2,7	7,8	9,8	16,3	13,3
„ chłopska	99,3	98,7	97,3	92,2	90,2	83,7	86,7
Bydło							
Gospodarka państwowa	12,4	9,8	10,5	8,9	7,8	8,6	12,1
„ chłopska	87,6	90,2	89,5	91,1	92,2	91,4	87,9
Cielęta							
Gospodarka państwowa	2,7	3,7	5,2	4,8	4,8	2,9	2,2
„ chłopska	97,3	96,3	94,8	95,2	95,2	97,1	97,8
Trzoda mięsno-słoninowa							
Gospodarka państwowa	16,2	7,8	6,3	4,5	2,9	3,8	4,9
„ chłopska	83,8	92,2	93,7	95,5	97,1	96,2	95,1
Trzoda bekonowa							
Gospodarka państwowa	11,3	12,7	10,1	8,5	7,5	8,1	9,2
„ chłopska	88,7	87,3	89,9	91,5	92,5	91,9	90,8
Mleko							
Gospodarka państwowa	17,0	17,6	16,2	15,8	17,7	18,9	20,4
„ chłopska	83,0	82,4	83,8	84,2	82,3	81,1	79,6
Jaja							
Gospodarka państwowa	1,3	1,5	1,4	1,0	0,6	0,7	0,8
„ chłopska	98,7	98,5	98,6	99,0	99,4	99,3	99,2

Analizując dynamikę państwowego skupu produktów rolnych w rozbiu na sektory gospodarcze rolnictwa, łatwo stwierdzić charakterystyczną rozbieżność kierunków rozwojowych skupu tych dwóch produktów, z jednej strony w gospodarce chłopskiej, z drugiej — państwowej. Podczas gdy dynamika sprzedaży państwu zbóż i żywca trzody kształtowała się w gospodarce chłopskiej tak, jak to opisaliśmy wyżej (ze względu bowiem na swoją wagę gospodarka ta wpływa w sposób decydujący na kształtowanie się ogólnej tendencji wypadkowej), w PGR przybrała ona pewne odmienne kierunki ewolucji.

I tak, wielkość skupu zbóż z gospodarki chłopskiej w latach 1956—1958 systematycznie spadała i ustabilizowała się później na obniżonym poziomie (najsilniejszy spadek wystąpił w skupie żyta i owsa). Można zatem stwierdzić, że ogólny spadkowy trend skupu zbóż w okresie ubiegłej 5-latki, spowodowany zmniejszoną podażą zboża z gospodarstw chłopskich, został złagodzony dzięki wzrostowemu trendowi skupu zbóż z gospodarki państwowej.

Skup natomiast zbóż z gospodarstw państwowych po silnym spadku w latach 1956 i 1957 (silniejszym niż w gospodarce chłopskiej), w latach następnych systematycznie wzrastał, przewyższając w roku 1961 rozmiary skupu z roku 1955 o 56%. Szczególnie silny wzrost wykazywały dostawy jęczmienia z PGR (wskaźnik wzrostu 3-krotny) i owsa (prawie 5-krotny wzrost).

W rezultacie udział skupu zbóż z gospodarki chłopskiej w skupie ogólnym zbóż uległ w latach planu 5-letniego zmniejszeniu z 82 w roku 1955 do 70% w roku 1961. Udział gospodarki państwowej wzrósł natomiast z 18—19% w latach 1955—1957 do ponad 30% w 1961 roku.

Przeciwstawne do zbóż zróżnicowanie wykazuje kształtowanie się skupu żywca wieprzowego, w obu sektorach społeczno-gospodarczych.

Rosnącemu skupowi trzody chlewnej z gospodarki chłopskiej przeciwstawiał się obniżony silnie poziom skupu trzody z gospodarki państwowej. Odnotować jednak należy, że tendencja spadkowa trwała właściwie tylko do 1959 roku. Po 1959 roku przyjęła bowiem z powrotem kierunek wzrostowy, mimo iż pozostała jeszcze w roku 1961 znacznie poniżej poziomu z roku 1955.

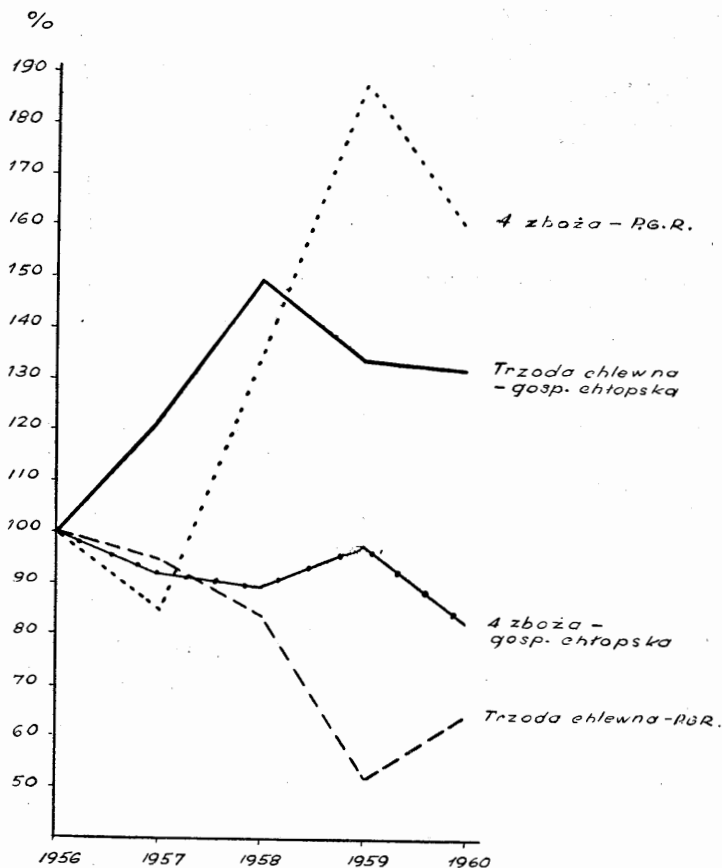
Zmienność mierników rozwojowych podaży żywca z gospodarki państwowej w dwóch podokresach 1956—1959 i 1959—1961 wiąże się z wahaniami i zmianami w polityce gospodarczej. W latach 1956—1959 następowało świadome zmniejszanie pogłowia trzody w PGR i tuczu przemysłowego jako nieopłacalnego kierunku produkcji. Miał to być wyraz uproszczenia gospodarki PGR i lepszego dopasowania produkcji do możliwości. Po trudnościach na rynku żywca w 1959 roku, na których powyższe zmiany w PGR poważnie zaważyły, nastąpił częściowy zwrot.

Skup ziemniaków cechowała w całym analizowanym okresie stała, dość silna dynamika wzrostu, na którą złożył się zarówno postępujący wzrost podaży z gospodarki chłopskiej, jak i z gospodarki państwowej z tym, że szczególnie silnie wzrastały dostawy ziemniaków z PGR w latach 1958—1960 (30-krotny wzrost w roku 1960 w stosunku do poziomu 1955 roku). W roku 1961 nastąpiło zahamowanie tego wzrostu na poziomie roku poprzedniego. Tak silna dynamika wzrostu skupu ziemniaków z PGR wynikała z poważnego ograniczenia hodowli trzody po roku 1957, przy jednoczesnym wzrastaniu ich plonów. Ponadto uwarunkowana była minimalną towarowością ziemniaków w PGR przed 1958 rokiem. Udział skupu ziemniaków z PGR w ogólnym skupie ziemniaków stanowił w roku 1955 zaledwie 0,7%, w roku 1961 zaś wzrósł do przeszło 13%.

W skupie pozostałych produktów zwierzęcych odnotować należy znacznie silniejsze tempo wzrostu skupu mleka z PGR niż z gospodarki chłopskiej (z wyjątkiem 1957 roku). Szczególnie charakterystyczne jest przyspieszenie tempa wzrostu masy towarowej mleka w PGR przy jednoczesnym osłabieniu w ostatnich latach jego tempa w gospodarce chłopskiej.

Na uwagę zasługują zmiany w strukturze skupu żywca bydlęcego. Ogólny skup żywca bydlęcego wykazuje w całym okresie systematyczny wzrost. Do roku 1960 tempo wzrostu było wyższe w gospodarce chłopskiej.

Zmiany te wyrażają się w stałym dość silnym wzroście skupu żywca bydlęcego oraz słabszym znacznie tempie wzrostu skupu żywca cielęcego, zwłaszcza w ostatnich latach z tym, że w przypadku żywca by-

Wykres 23. Dynamika skupu 4- zbóż oraz trzody chlewnej w gospodarce chłopskiej i PGR w latach 1956—1960

dłęcego tempo wzrostu skupu z gospodarki chłopskiej było silniejsze niż z PGR. W roku zaś 1961 przyrost podaży żywca bydlęcego był znacznie silniejszy w PGR niż w gospodarce chłopskiej.

Odwrotna tendencja wystąpiła w przypadku skupu żywca cielęcego, która zresztą wskutek wagi skupu z gospodarki chłopskiej zdecydowała o ogólnej słabszej dynamice skupu. Mianowicie, do roku 1959 wzrost skupu cieląt z PGR był szybszy niż w gospodarce chłopskiej. Wyraźne osłabienie wzrostu zarysowało się już w roku 1959, w latach zaś nastę-

nych nastąpił silny spadek, w roku 1961 nawet poniżej poziomu z roku 1955. Osłabienie skupu cieląt w tych latach wystąpiło również w gospodarce chłopskiej.

Wskazane przesunięcia w strukturze skupu żywca bydłęcego i cielęcego w ostatnich latach tłumaczą się przede wszystkim poważnym podniesieniem w roku 1959 cen zbytu, w skupie państwowym, młodych odchowanych sztuk bydła. Wyrazem reakcji na to podniesienie cen jest spadek podaży cieląt zarówno z gospodarki chłopskiej, jak i państwowej na rzecz wzrostu podaży żywca bydłęcego. Bliższa analiza struktury dostaw żywca bydłęcego wykazałaby w ostatnich latach poważny wzrost podaży bukatów. Ponadto nie bez znaczenia na osłabienie skupu cieląt w ostatnich latach pozostaje nastawienie się producentów na rozwój stanu pogłównia bydła.

IX. KSZTAŁTOWANIE SIĘ CEN PRODUKTÓW ROLNYCH

Celem analizy jest wyjaśnienie dynamiki cen produktów rolnych w roku 1961 na tle poprzedzającego 5-lecia. Okres planu 5-letniego (1956—1960) nie stanowi sam przez się odrębnego celu analizy, lecz służy jedynie jako podstawa głębszego wyjaśnienia tendencji występujących w roku 1961.

Jak zostanie w toku analizy wykazane, punktem wyjścia dla interpretacji podstawowych tendencji zarysowujących się w zmianach cenowych na rynku rolnym w ostatnim okresie (podobnie zresztą jak kiedykolwiek przedtem), w naszych warunkach, powinna być analiza głównych założeń polityki cenowej państwa. Wyrażają się one w ukształtowaniu cen skupu państwowego, w pierwszym zaś rzędzie cen obowiązkowych dostaw i kontraktacji. Ceny skupu ponadobowiązkowego nie odgrywają tej roli, gdyż nie spełniają one — w przeciwieństwie do cen obowiązkowych dostaw i w dużym stopniu cen kontraktacyjnych — roli czynnika pierwotnego, czynnika kształtującego zmiany cen. Ceny skupu ponadobowiązkowego ustalane są bowiem z orientacją na poziom cen wolnorynkowych (na poziomie niższym od tych ostatnich), aczkolwiek nie oznacza to, że nie występuje z kolei ich odwrotne oddziaływanie na ceny rynku niezorganizowanego. Natomiast ceny obowiązkowych dostaw i w dużym stopniu także ceny kontraktacji występują jako czynnik pierwotny i kształtujący w stosunku do procesów rynkowych, choć i w tym zakresie nie można nie stwierdzić także oddziaływań odwrotnych. Te ostatnie są jednak tylko odbiciem pewnych wtórnych zależności.

Stosunki te są niczym innym jak odbiciem ogólnej roli jaką spełnia państwo w naszym systemie gospodarczym na rynku rolnym. Państwo jest — jak to przekonująco wyjaśnił M. Pohorille — w szerokim zakresie twórcą równowagi rynkowej. Funkcję zaś swoją państwo spełnia w dużym stopniu przez system cen dekretyowanych, wśród których ceny dostaw obowiązkowych i kontraktacji odgrywają rolę pierwszoplanową. Naszym zdaniem poniższa analiza stanowi potwierdzenie na materiale empirycznym powyższych prawidłowości wysuniętych z ogólnych przesłanek na drodze dedukcyjnej.